

The Legend of Urangadhat and Discourse on the Creation of Phra That Phanom Pagoda*

Benjawan Narasaj¹ and Pakawadee Thongchompunuch²

^{1,2} Center for Research on Plurality in the Mekong Region (CERP)
Faculty of Humanities and Social Sciences, Khon Kaen University, Khon Kaen, Thailand
¹ E-mail: benatkk55@gmail.com, ² E-mail: pakawadee059@gmail.com

Abstract

Authorized heritage discourse (AHD) which influences the creation and reproduction of the discourse of “the history” of many significant heritage sites in Thailand is principally based on bodies of knowledge in archaeology and art history. The Fine Arts Department has been highly regarded as the “experts” who own the power of delivering those bodies of knowledge to the public. However, in the case of Phra That Phanom, an ancient sacred pagoda located in That Phanom district, Nakhon Phanom province, the legend of Urangadhat (Uranga That) has been referred to as the primary source of the discourse on the creation of the pagoda. The legend has it that the pagoda was constructed in B.E. 2 (541 BCE). Nonetheless, in 1979 the Fine Arts Department publicized the confirmation that Phra That Phanom was constructed around 12th-14th B.E. The newly announced information was regarded as likely to destroy the belief in the ancient Urangadhat legend. However, until today the legend of Urangadhat has proved to be a more powerful source than the archeological knowledge proposed by the Fine Arts Department. The apparent evidence is shown in the documentation filed to nominate Phra That Phanom to be included in the World Heritage List in 2017. This article, for that reason, raises the question of why the legend of Urangadhat is still so powerful as the principle discourse on the creation of Phra That Phanom despite the fact that the legend is contradicted by the body of archeological knowledge publicly announced by the Fine Arts Department almost forty years ago.

According to the data collection and the study of historical records, the result shows that the administration and management system of Wat Phra That Phanom reinforces the “discursive-practices” in various forms, all of which consistently accentuates and reproduces the story mentioned in the legend of Urangadhat. Examples can be found in many forms such as the book of the history of Phra That Phanom written by the monks residing in the temple, the displays in the temple museum, and the construction of the pagoda replica. The knowledge proposed by the Fine Arts Department lacks power in building trust and belief among the locals.

Keywords: Legend of Urangadhat, Phra That Phanom pagoda, heritage discourse, local legend and heritage discursive practices

* This article is a part of “Lan Chang Buddhist pagodas and the cultural heritage management of local communities in Mekong basin.”, a research project supported by Khon Kaen University (KKU) in the fiscal year 2018.

ตำนานอุรังคธาตุกับวาทกรรมว่าด้วยการสร้างเจดีย์พระธาตุพนม

บทคัดย่อ

วาทกรรมมรดกที่มีอำนาจ (Authorized heritage discourse-AHD) กำกับการสร้างและผลิตซ้ำชุดคำอธิบาย “อดีต” ของโบราณสถานสำคัญของไทยส่วนใหญ่มีพื้นฐานมาจากองค์ความรู้ทางโบราณคดีและประวัติศาสตร์ศิลปะ โดยมีกรมศิลปากรเป็นหน่วยงานตัวแทน “ผู้เชี่ยวชาญ” ที่ทรงอำนาจในการนำเสนอองค์ความรู้ดังกล่าว แต่ในกรณีพระธาตุพนมซึ่งเป็นพระธาตุเจดีย์เก่าแก่ที่ตั้งอยู่ในบริเวณวัดพระธาตุพนมวรมหาวิหาร อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม มีตำนานอุรังคธาตุเป็นแหล่งอ้างอิงดั้งเดิมของชุดคำอธิบาย “การสร้างพระธาตุพนม” ว่าเริ่มต้นใน พ.ศ.8 แม้หลังจาก พ.ศ.2522 กรมศิลปากรได้นำเสนอองค์ความรู้สู่สังคมไทยว่าพระธาตุพนมสร้างขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ 12-14 ซึ่งน่าจะมีผลในการลดทอนความน่าเชื่อถือของตำนานอุรังคธาตุ ทว่าชุดคำอธิบายตามตำนานอุรังคธาตุกลับทรงพลังเหนือองค์ความรู้โบราณคดีของกรมศิลปากรมาจนปัจจุบัน ดังปรากฏอย่างชัดเจนในเอกสารขอขึ้นทะเบียนพระธาตุพนมเป็นมรดกโลกเมื่อพ.ศ.2560 ดังนั้นบทความนี้จึงตั้งคำถามว่าเหตุใดตำนานอุรังคธาตุจึงยังทรงพลังในการเป็นแหล่งความรู้ของวาทกรรมหลักว่าด้วยการสร้างเจดีย์พระธาตุพนม ทั้งที่มีเนื้อความขัดแย้งอย่างชัดเจนกับองค์ความรู้โบราณคดีของกรมศิลปากรที่ได้นำเสนอสู่สาธารณะมาเป็นเวลากว่าสี่สิบปีแล้ว

จากการเก็บข้อมูลภาคสนาม และสืบค้นเอกสาร พบว่าภายใต้การบริหารจัดการวัดพระธาตุพนมวรมหาวิหาร มี “ปฏิบัติการทางวาทกรรม” (discursive-practices) รูปแบบต่าง ๆ ที่มีส่วนร่วมกันสถาปนาและผลิตซ้ำเรื่องราวตามตำนานอุรังคธาตุให้เป็นความจริงอยู่เสมอ เช่น หนังสือประวัติพระธาตุพนมที่เขียนโดยพระในวัด การจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์ประจำวัด การสร้างสถาปัตยกรรมจำลอง เป็นต้น ขณะที่องค์ความรู้ของกรมศิลปากรมีช่องโหว่ที่ทำให้ขาดพลังในการตอกย้ำความน่าเชื่อถือให้เกิดขึ้นในกลุ่มคนท้องถิ่น

คำสำคัญ: ตำนานอุรังคธาตุ, เจดีย์พระธาตุพนม, วาทกรรมมรดก, ตำนานท้องถิ่นกับปฏิบัติการทางวาทกรรมมรดก

เกริ่นนำ

ปัจจุบัน เรื่องราวของมรดกวัฒนธรรมประเภทโบราณสถานในสังคมไทยมักได้รับการสร้างและผลิตซ้ำชุดคำอธิบายอย่างเป็นทางการเกี่ยวกับการสร้างขึ้นและ/หรือบูรณะโบราณสถานแต่ละแห่ง บนพื้นฐานองค์ความรู้ทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีเป็นหลัก เช่นเดียวกับการจัดการมรดกประเภทนี้ในสังคมตะวันตกสมัยใหม่ ซึ่งสมิธ (Laurajane Smith) ตั้งข้อสังเกตว่าองค์ความรู้ดังกล่าวดำรงอยู่คู่กับอำนาจของผู้เชี่ยวชาญในการกำหนดแนวทางการจัดการมรดกที่แตกต่างไปจากจารีตดั้งเดิม โดยองค์ความรู้โบราณคดีอยู่ในฐานะ “วาทกรรมมรดกที่มีอำนาจ” (authorized heritage discourse-AHD) หรือเรียกสั้น ๆ ว่า วาทกรรมหลักของสังคม และมีบทบาทสำคัญในการสร้างข้อเสนอเกี่ยวกับอดีตของสังคมรวมถึงเป็นส่วนรองรับกฎระเบียบของรัฐ (Smith, 2007, หน้า 6) ในสังคมไทย กรมศิลปากรนับเป็นหน่วยงานหลักของรัฐที่เป็นตัวแทน “ผู้เชี่ยวชาญ” ในการสร้างและผลิตซ้ำ วาทกรรมหลักเกี่ยวกับโบราณสถานต่าง ๆ อันส่งผลในการลดทอนความน่าเชื่อถือของชุดคำอธิบายดั้งเดิมที่มีพื้นฐานจากตำนานท้องถิ่นให้หมดความน่าเชื่อถือโดยสิ้นเชิง (สำนักงานศิลปากรที่ 2 สุพรรณบุรี, 2556; โชมสีแสนจิตต์, 2553; หน้า 45)

ทว่า จากการศึกษาชุดคำอธิบายเกี่ยวกับพระธาตุพนม โบราณสถานและศาสนสถานสำคัญในจังหวัดนครพนม ซึ่งคนท้องถิ่นสืบทอดความเชื่อ/ความรู้ตามตำนานอุรังคธาตุว่าพระธาตุพนมได้รับการสร้างขึ้นเมื่อพ.ศ. 8 และผ่านการบูรณะอีกหลายครั้งก่อนที่จะพังล้มลงใน พ.ศ. 2518 ทำให้กรมศิลปากรได้ศึกษาโบราณวัตถุที่อยู่ภายในองค์พระธาตุจนได้ข้อสรุปว่าองค์พระธาตุพนมถูกสร้างขึ้น “เมื่อระยะเวลาประมาณ พ.ศ. 1200-1400” (กรมศิลปากร, 2522, หน้า 27) และมีการเผยแพร่ข้อมูลความรู้ดังกล่าวตั้งแต่ พ.ศ. 2522 เรื่อยมาจนปัจจุบัน กระนั้น ในปี พ.ศ. 2561 ที่ผู้เขียนได้สัมภาษณ์เชิงลึกกับกลุ่มผู้เกี่ยวข้องในการจัดการพระธาตุพนม ทั้งพระในวัด คนท้องถิ่นและเจ้าหน้าที่รัฐ รวมถึงอ่านเอกสารเผยแพร่และป้ายประชาสัมพันธ์ทั้งที่จัดทำโดยคนท้องถิ่น และหน่วยงานรัฐ พบว่าชุดคำอธิบายหลักเกี่ยวกับปีสร้างพระธาตุพนมยังคงเป็น “พ.ศ. 8” ตามเนื้อหาในตำนานอุรังคธาตุ โดยเพิกเฉยต่อชุดคำอธิบายของกรมศิลปากรว่า “องค์พระธาตุพนมน่าจะถูกสร้างขึ้นในช่วงราวพุทธศตวรรษที่ 12-14” (ศุภชัย มานุษยวิทยาสิรินธร, 2561) อย่างสิ้นเชิง แม้แต่ในการนำเสนอข้อมูลเพื่อขอขึ้นทะเบียนพระธาตุพนมเป็นมรดกโลกเมื่อพ.ศ. 2560 กลุ่มผู้จัดทำเอกสารยังระบุข้อมูลว่า “การก่อสร้างพระธาตุพนมครั้งแรกตามตำนานบันทึกว่า สร้างหลังจากพระพุทธเจ้าปรินิพพาน 8 ปี แต่ขาดการสนับสนุนจากการขุดค้นทางโบราณคดีระดับโครงสร้างแรกสุด เนื่องจากมีการขุดค้นเฉพาะระดับพื้นดิน และระบุว่ามิได้อยู่ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 7-8 แต่ช่วงเวลานี้ไม่สำคัญสำหรับกลุ่มผู้ศรัทธาในภูมิภาคนี้ ที่ยึดถือพระธาตุพนมเป็นอนุสรณ์สถานอันศักดิ์สิทธิ์และมีชีวิต ในที่ตั้งและสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรมดั้งเดิม...” (Thailand National Commission on the World Heritage Convention, 2017) แสดงให้เห็นว่า แม้กลุ่มผู้จัดทำเอกสารตระหนักชัดเจนว่าการนำเสนอข้อมูลต่อองค์การนานาชาติอย่าง UNESCO ต้องใช้องค์ความรู้โบราณคดีของกรมศิลปากรเป็นหลัก แต่ยังคงยืนยันที่จะนำเสนอคำอธิบายตามตำนานอุรังคธาตุ โดยลดทอนความสำคัญขององค์ความรู้โบราณคดีลง กล่าวอีกนัยคือในกลุ่มคนท้องถิ่นที่ยังมีบทบาทสำคัญในการจัดการพระธาตุพนม วาทกรรมหลักว่าด้วยการสร้างพระธาตุพนมยังคงอ้างอิงจากตำนานอุรังคธาตุ ไม่ใช่้องค์ความรู้โบราณคดีของกรมศิลปากรที่เป็นแหล่งอ้างอิงวาทกรรมหลักของโบราณสถานส่วนใหญ่

ดังนั้น บทความนี้จึงตั้งคำถามว่า เหตุใดตำนานท้องถิ่น(ตำนานอุรังคธาตุ)จึงยังทรงพลังในการเป็นแหล่งความรู้ของวาทกรรมหลักว่าด้วยการสร้างพระธาตุพนม ทั้งที่มีเนื้อความขัดแย้งกับองค์ความรู้โบราณคดีของกรมศิลปากรอย่างชัดเจนมาเป็นเวลากว่าสี่สิบปีแล้ว

วิธีการศึกษา

จากแนวคิดวาทกรรมของฟูโกต์ การดำรงอยู่ของชุดความหมายหลักที่กำกับการรับรู้ของผู้คนให้ยึดถือว่า ชุดความหมายนั้น ๆ เป็น “ความจริง” ต้องประกอบด้วย กรอบความรู้ (episteme) ปฏิบัติการทางวาทกรรม และปฏิบัติการที่ไม่ใช่วาทกรรม ที่มีส่วนสอดประสาน ตอกย้ำ จนผู้คนเห็นเป็นปกติที่จะคิดหรือเชื่อตามชุดความหมายนั้นในฐานะความรู้หรือความจริง (Foucault, 1980, pp. 96-97) บทความนี้จึงอาศัยการสืบค้นและวิเคราะห์ “กรอบความรู้” จากเรื่องเล่าหลัก-รองที่วนเวียนอยู่ในเอกสาร และคำบอกเล่าของกลุ่มคนท้องถิ่นและสื่อสาธารณะในสังคมไทย รวมถึงพิจารณากิจกรรมที่จัดว่าเป็นปฏิบัติการทางวาทกรรม และปฏิบัติการที่ไม่ใช่ วาทกรรม ที่มีส่วนกำกับการรับรู้ของผู้คนว่าปีสร้างพระธาตุพนม “พ.ศ.8” เป็นความจริง โดยใช้วิธีการศึกษาประวัติศาสตร์คำบอกเล่า ประกอบด้วยวิธีเก็บข้อมูลหลักคือ (1) การสัมภาษณ์เจาะลึกกลุ่มผู้เกี่ยวข้องกับพระธาตุพนมในด้านต่าง ๆ และสังเกตกิจกรรมที่เกิดขึ้นในบริเวณวัดพระธาตุพนมวรมหาวิหาร (2) การสืบค้นเอกสารที่เกี่ยวข้องกับพระธาตุพนมทั้งที่ผลิตโดยคนท้องถิ่นและหน่วยงานภายนอกเพื่อนำมาประมวล วิเคราะห์ เป็นคำอธิบายเชิงพรรณนา

ผลการศึกษา

1. ภูมิหลังของพระธาตุพนมและตำนานอุรังคธาตุ

พระธาตุพนม เป็นเจดีย์ขนาดใหญ่ที่สร้างขึ้นในพุทธศาสนา และเชื่อกันว่าเป็นสถานที่บรรจุพระอุรังคธาตุ (กระดูกหน้าอก) ขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ปัจจุบันมีความสูงจากระดับพื้นดิน 53 เมตร ฉัตรทองคำสูง 4 เมตร รวมเป็น 57 เมตร (พระธรรมราชานุวัตร, 2530; หน้า 2) ประดิษฐานอยู่ ณ วัดพระธาตุพนมวรมหาวิหาร ตำบลธาตุพนม อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม ซึ่งตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศ ไทย ห่างจากแม่น้ำโขงอันเป็นเส้นกั้นแดนระหว่างประเทศลาวกับประเทศไทยประมาณ 500 เมตร เป็นที่นับถือว่าเป็นพระธาตุเจดีย์สำคัญที่สุดในภาคอีสานและลาว (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2545; สมชาติ มณีโชติ, 2534) รวมถึงเป็นศูนย์รวมศรัทธาของชาวพุทธสองฝั่งโขงมาแต่โบราณ

ตำนานอุรังคธาตุเป็นเรื่องราวที่ผู้คนสองฝั่งโขงเล่าสืบต่อกันมาและจดจารเป็นลายลักษณ์อักษรในรูปแบบต่าง ๆ จนเป็นที่รับรู้กันแพร่หลาย มีเนื้อหาเกี่ยวกับการเสด็จของพระพุทธเจ้า ไปยังพื้นที่สองฝั่งโขงซึ่งต่อมาเป็นที่ตั้งของอาณาจักรล้านช้าง พร้อมแสดงพุทธทำนายว่าด้วยกำเนิดและการเปลี่ยนแปลงเมือง รวมถึงบุคคลสำคัญที่จะได้ร่วมสร้างและบูรณะองค์พระธาตุพนมในกาลต่อมาจากนั้นเมื่อพระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้ว 8 ปี จึงมีการสร้างอุบมุงที่ภูเก้าพร้อมที่รับสังข์ไว้และบรรจุพระอุรังคธาตุโดยพระมหากัสสปะและพญาทั้ง 5 จากเมืองต่างๆ ในบริเวณใกล้เคียง แต่ยังมีได้มีการ “ฐาปนา” พระอุรังคธาตุอย่างสมบูรณ์เพื่อรอผู้มีบุญมาดำเนินการ ซึ่งหมายถึงพญาสุมิตตรธรรมวงศาแห่งเมืองมรุกขนคร ร่วมกับพระอรหันต์ 5 องค์ เป็นผู้มาบูรณะเจดีย์พระธาตุด้วยการก่อ พะลานอุบมุงขึ้นต้นและชั้นที่สอง แล้วนำพระอุรังคธาตุบรรจุในเจดีย์ศิลา เมื่อ พ.ศ.500 (กรมศิลปากร, 2522, หน้า 5-

13, 27-28) โดยในตำนานมีเรื่องแทรกเกี่ยวกับกำเนิดแม่น้ำสำคัญต่าง ๆ การปราบนาค กำเนิดพระธาตุเจดีย์และ รอยพระพุทธบาทจำนวนหนึ่งในบริเวณสองฝั่งโขง(เขตอีสานเหนือและประเทศลาว)รวมถึงการบูรณะเจดีย์พระธาตุ ของพระโพธิสาร และพระไชยเชษฐา

ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น เรื่องราวของพระธาตุพนมหลังสิ้นสุดเนื้อหาในตำนานอุรังคธาตุยังคงมีอย่าง ต่อเนื่องและปรากฏหลักฐานจารึกแสดงถึงการบูรณะเจดีย์พระธาตุพนมอีกหลายครั้ง คนท้องถิ่นจึงได้จดจำการ สร้างและบูรณะครั้งสำคัญแต่ละครั้งที่อ้างอิงจากตำนานและหลักฐานจารึกเชื่อมร้อยเป็นประวัติศาสตร์ท้องถิ่นว่า ด้วยการสร้างและบูรณะเจดีย์พระธาตุพนมในรูปของความทรงจำร่วมที่มีการผลิตซ้ำอย่างต่อเนื่อง เห็นได้ชัดในการ จัดพิมพ์หนังสือ**ประวัติย่อพระธาตุพนม** ตั้งแต่ครั้งแรก พ.ศ.2498 และต่อเนื่องในการจัดพิมพ์ครั้งที่ 3 (พ.ศ.2509), ครั้งที่ 7(พ.ศ.2522) และครั้งที่ 9 (พ.ศ.2527) ที่ได้มีการบันทึกเหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้นหลังการพิมพ์ครั้งแรก เพิ่มเติม (พระเทพรัตนโมลี, 2537, หน้า คำนำ ก-ช) ทำให้เป็นหนังสือที่จัดว่ามีรายละเอียดการบูรณะเจดีย์พระธาตุ พนมและองค์ประกอบต่างๆ ในวัดที่ยังคงได้รับการอ้างอิงถึงจนปัจจุบัน

ทั้งนี้ ตามความทรงจำร่วมที่สืบทอดกันมา นับจากองค์เจดีย์พระธาตุพนมถูกสร้างขึ้นครั้งแรกเมื่อ พ.ศ.8 ได้รับการบูรณะเปลี่ยนแปลงรูปทรงจนแตกต่างกันเป็น 4 รูปทรง (ดูภาพ) ได้แก่

ภาพ 1 ภาพเส้นสันนิษฐานโครงสร้างพระธาตุพนม 4 สมัย (ตามลำดับจากซ้าย) ได้แก่

(1) อุบมุง ที่สร้าง พ.ศ. 8 (2) พระเจดีย์ที่บูรณะ พ.ศ. 500 (3) พระเจดีย์ศิลปะลาวที่บูรณะโดยเจ้าราชครูหลวง โพนสะเม็ก พ.ศ.2236-2245 (4) พระเจดีย์ศิลปะไทยที่บูรณะโดยกรมศิลปากร พ.ศ.2483 ซึ่งเป็นรูปแบบ ปัจจุบัน

ที่มา: สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน เล่ม 6, หน้า 1892 และดร.สุพร ชนะพันธ์ อ่างใน ชาญวิทย์ เตชปถ โณ, เว็บพระธาตุพนม <http://www.watthat.com/show.php?type=6&id=72>

2. การขุดค้นทางโบราณคดีเมื่อพระธาตุพนมล่ม

องค์เจดีย์พระธาตุพนมได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานของชาติ เมื่อ พ.ศ.2478 (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2561) แต่เนื่องจากตั้งอยู่ในเขตวัดพระธาตุพนม ซึ่งได้รับการยกฐานะเป็นพระอารามหลวงชั้นเอกชนิดวรมหาวิหารเมื่อ พ.ศ.2493 จึงมีวัดพระธาตุพนมวรมหาวิหาร ทำหน้าที่รับผิดชอบดูแลบริหารจัดการพื้นที่โดยรอบ รวมถึงตัวองค์เจดีย์ ซึ่งต้องประสานงานกับกรมศิลปากรที่เป็นหน่วยงานรัฐรับผิดชอบโบราณสถานอย่างใกล้ชิด ดังปรากฏว่า ในเดือนสิงหาคม พ.ศ.2518 เจ้าอาวาสวัดพระธาตุพนมฯ ทำหนังสือแจ้งกรมศิลปากรให้มาตรวจสอบสภาพความร้าวเอียง โดยตั้งข้อสังเกตว่า การบูรณะครั้งล่าสุดเมื่อพ.ศ.2483-2484 ได้ทำรูระบายอากาศรอบด้านในส่วนยอดองค์พระธาตุอาจเป็นทางให้ฝนเข้าแต่ส่วนล่างไม่มีทางระบายน้ำออก จึงเป็นเหตุให้อิฐภายในองค์พระเจดีย์ยุ่ย เมื่อเกิดแผ่นดินไหวจึงได้ร้าวเอียง (กรมศิลปากร, 2522, หน้า 43) และในวันที่ 11 สิงหาคม พ.ศ.2518 องค์เจดีย์พระธาตุพนมได้ล้มพังลง หลังจากนั้น 4 วัน กรมศิลปากรได้ประชุมร่วมกับคณะกรรมการวัดเพื่อวางแผนทางบูรณะองค์พระเจดีย์ โดยสร้างขึ้นใหม่ด้วยรูปทรงเหมือนกับที่ล้มพังลงเพราะ “เป็นแบบที่เห็นติดตาของคนในช่วงอายุปัจจุบัน ถ้าเป็นแบบอื่นอาจทำให้ความศรัทธาคลายลงได้” (กรมศิลปากร, 2522, หน้า 50) รวมถึงเร่งรีบดำเนินการเก็บข้อมูลทางโบราณคดีเพื่อให้เป็นหลักฐานเกี่ยวกับการสร้างองค์พระธาตุซึ่งกรมศิลปากรวินิจฉัยว่า “ตำนานอุรังคธาตุมีความคลุมเครือและเชื่อถือได้น้อยมากเกี่ยวกับการสร้างองค์พระธาตุในสมัยแรก” (กรมศิลปากร, 2522, หน้า 90)

จากนั้น กรมศิลปากรได้นำเสนอองค์ความรู้ทางโบราณคดีเกี่ยวกับการสร้างและบูรณปฏิสังขรณ์พระธาตุพนมว่าองค์เจดีย์พระธาตุพนมเมื่อแรกสร้างเป็นรูปสี่เหลี่ยมหลายชั้น และจากการศึกษาหลักฐานลวดลายแกะสลักที่เสาประดับผนังองค์พระธาตุ และองค์ประกอบของกรอบประตู ที่เปรียบเทียบกับปรางค์ขอมรุ่นเก่า ทำให้ประมาณอายุอยู่ระหว่างพุทธศตวรรษที่ 12-14 (กรมศิลปากร, 2522, หน้า 96-97, 106)และชี้ให้เห็นว่าพระพุทธรูปและสิ่งของต่างๆ ที่บรรจุในองค์เจดีย์ส่วนใหญ่มีอายุร่วมสมัยเจ้าราชครูหลวงโพนสะเม็กมาบูรณะองค์พระธาตุพนม (วัดพระธาตุพนมวรมหาวิหาร, 2522, หน้า 90) รวมถึงวิเคราะห์ว่าตำนานอุรังคธาตุเป็นเรื่องราวที่ถูกเขียนขึ้นในช่วงพุทธศตวรรษที่ 21 เพื่อยอพระเกียรติกษัตริย์ลาวล้านช้าง (กรมศิลปากร, 2522, หน้า 13-14, 20-21) โดยผู้เขียนตำนานอาศัยการได้เห็นร่องรอยการบูรณะองค์พระธาตุในอดีตทั้ง 2 ครั้งเป็นพื้นฐานการอธิบาย แต่กรมศิลปากรวิเคราะห์อายุให้น่ามนต์ที่ถูกกล่าวถึงในตำนานแล้วพบว่าสร้างขึ้นตอนปลายพุทธศตวรรษที่ 22 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 23 เท่านั้น (กรมศิลปากร, 2522, หน้า 102-118)

อย่างไรก็ตาม เมื่อพบพระบรมธาตุ (กระดูก) อย่างน้อย 88 ชิ้นในบริเวณส่วนบนของชั้นที่สองขององค์พระธาตุ (กรมศิลปากร, 2522, หน้า 196) ซึ่งตามตำนานอุรังคธาตุระบุว่าเป็นบริเวณที่ประดิษฐานพระอุรังคธาตุ กรมศิลปากรประกาศว่าได้พบ “พระอุรังคธาตุ” จากการวินิจฉัยว่า “(วัตถุ)คล้ายบุษบกทองคำที่ชำรุด...บรรจุพระบรมธาตุขนาดเท่าหัวเข็มหมุดขนาดเล็ก ...ลักษณะของพระบรมธาตุคล้ายกระดูกสีขาวหม่น มี 1 ชิ้น” (กรมศิลปากร, 2522, หน้า 196) และ “ตามความเชื่อที่มีมาแต่เดิมเกี่ยวกับพระบรมสารีริกธาตุ...จะต้องมีขนาดเล็กมากด้วยเหตุนี้จากขนาดของเศษกระดูกที่พบในหินขาวโปร่งใส...จึงมีความหมายว่าชิ้นนี้คือพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้า และควรที่จะเป็นส่วนของพระอุรังคธาตุตามที่กล่าวไว้ในตำนาน” (กรมศิลปากร, 2522, หน้า 196)กับการอธิบายวิธีบรรจุ “...มีภาชนะซ้อนกันถึง 7 ชั้น ซึ่งพิสดารกว่าวัตถุอื่น ทำให้น่าเชื่อได้ว่าเป็นพระบรมสารีริกธาตุจริง” (กรมศิลปากร, 2522, หน้า 198)

กล่าวอีกนัยคือ องค์ความรู้ใหม่ของกรมศิลปากรได้ลดทอนความน่าเชื่อถือของตำนานลงว่าเป็นการผูกเรื่องย้อนอดีตของคนในพุทธศตวรรษที่ 21 และนำเสนอว่าพระธาตุพนมสร้างขึ้นครั้งแรกในเวลาที่ยังต่ำกว่าที่ระบุในตำนานเกือบ 1,200-1,400 ปี แต่ได้ยืนยันความถูกต้องของตำนานว่ามีการประดิษฐาน “พระอูรังครธาตุ” จริง โดยไม่มีข้อสันนิษฐานเป็นอย่างอื่นเกี่ยวกับ “ที่มาและช่วงเวลาที่น่ามาบรรจุในพระเจดีย์”

ทว่า เนื่องจากอำนาจของกรมศิลปากรในการผลิตองค์ความรู้เกี่ยวกับโบราณสถาน มีพื้นฐานสำคัญจากสาขาวิชาโบราณคดีและประวัติศาสตร์ศิลปะ ซึ่งใช้การกำหนดอายุโบราณวัตถุตามประติมานวิทยา ร่วมกับการตรวจอายุวัตถุที่พบ แต่การขุดค้นทางโบราณคดีที่เกิดขึ้นภายใต้เวลาจำกัดที่กรมศิลปากรต้องเร่งรีบเก็บข้อมูลหลักฐานโบราณคดี ให้สามารถก่อสร้างองค์พระเจดีย์ขึ้นใหม่ในระยะเวลาอันสั้น เพื่อปลอบประโลมจิตใจของผู้คนที่กำลังเศร้าสลดต่อการล้มพังขององค์พระธาตุพนม และความจำเป็นต้องประนีประนอมกับแรงศรัทธาของพระและผู้คนที่ท้องถิ่นที่มองว่าการขุดค้นเข้าไปภายในกองอิฐขององค์พระธาตุเป็นการลบหลู่พระบรมสารีริกธาตุที่เชื่อว่ามีฝังอยู่ใต้กองอิฐดังกล่าว ทำให้กรมศิลปากรต้องทำตามแนวทางที่กำหนดว่า “จะไม่มีการขุดค้นลงไปใต้ระดับดินอันเป็นที่ตั้งขององค์พระธาตุโดยเด็ดขาด” (กรมศิลปากร, 2522, หน้า 50) จึงเป็นเหตุให้มีความเชื่อในปัจจุบันว่ากรมศิลปากรไม่ได้ขุดค้นอย่างละเอียด(เมื่อเทียบกับการขุดค้นโบราณสถานสำคัญอื่น) จึงไม่ได้พบหลักฐานเกี่ยวกับพระธาตุเจดีย์องค์แรกมากเพียงพอ ดังคำอธิบายในหนังสือ *ประมวลภาพประวัติศาสตร์พระธาตุพนมและภาพโบราณวัตถุค่ามหาศาลในกรุพระธาตุพนม* จัดพิมพ์โดย วัดพระธาตุพนมวรมหาวิหาร (2522) ว่า “(กรมศิลปากร) มิได้ขุดดูข้างล่างเลย ...ถ้าขุดค้นดูหมดก็คงจะพบสิ่งของมากกว่านี้อีกเพราะเมื่อเราดูตามตำนานแล้ว ของที่บรรจุในยุคแรกนั้นฝังไว้ใต้อุโมงค์และมีจำนวนมากว่าที่บรรจุในยุคต่อมา” (วัดพระธาตุพนมวรมหาวิหาร, 2522, หน้า 90)

ยิ่งกว่านั้น เมื่อพิจารณาจากคำให้สัมภาษณ์ของมานิต วัลลิโภดม หัวหน้ากลุ่มโบราณคดี ทำหน้าที่ออกแบบและรักษาศิลปะเดิมขององค์พระธาตุพระธาตุพนมว่า “จากตำนานอูรังครธาตุ กล่าวถึงที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ...ซึ่งหากมีอยู่จริง ก็คงจะพบเมื่อเก็บส่วนละเอียดของซากปรักหักพังมารวบรวมและตรวจสอบ แต่ถ้าไม่พบก็น่าจะอยู่ที่ฐานราก (อุโมงค์) แต่ทั้งนี้ทั้งนั้นก็ไม่ใช่เรื่องจำเป็นที่จะต้องขุดค้น หรือพิสูจน์อะไรกัน พระธาตุพนมเป็น Living Monument ที่สถิตของดวงวิญญาณ และความศักดิ์สิทธิ์หากขุดค้นไป วิญญาณและความศักดิ์สิทธิ์ก็จะไม่เหลืออยู่ Living Monument ก็กลายเป็น Dead Monument” (ปิยะพร, 2518; หน้า 182-183) และอนุวิทย์ เจริญศุกกิจ หนึ่งในสมาชิกกลุ่มสถาปนิกที่ทำการบูรณปฏิสังขรณ์พระธาตุพนม ที่ระบุว่า “อุโมงค์ที่พระธาตุพนมนั้น เป็นนามธรรม เป็นความเชื่อถือ ศรัทธาของคนอีสาน เป็นเรื่องที่ไม่จำเป็นจะต้องพิสูจน์ การบูรณะพระธาตุพนมครั้งนี้ถือเป็นการสร้างชีวิต” (ปิยะพร, 2518; หน้า 182-183) จึงไม่น่าแปลกใจที่มีการยืนยัน “ความจริง” ว่าพระธาตุที่พบนั้นเป็นพระอูรังครธาตุ และการนำเสนอประวัติพระธาตุพนมในเอกสารและเว็บไซต์ของกรมศิลปากรปัจจุบัน ยังเป็นการหยิบยกชุดคำอธิบายตามตำนานอูรังครธาตุมานำเสนอก่อนที่จะอธิบายข้อโต้แย้งจากการขุดค้นทางโบราณคดี ซึ่งต่างจากวิธีนำเสนอที่กรมศิลปากรใช้อธิบายโบราณสถานหลายแห่งที่มีตำนานท้องถิ่นเป็นแหล่งความรู้ดั้งเดิม เช่น ปราสาทพนมรุ้ง พระธาตุภูเพ็ก พระธาตุเชิงชุม เป็นต้น ที่ตำนานท้องถิ่นมักไม่ปรากฏในข้อมูลของกรมศิลปากร

ดังนั้น อาจกล่าวได้ว่าในการสร้างองค์ความรู้ทางโบราณคดีว่าด้วยมรดกที่มีชีวิตคือพระธาตุเจดีย์ที่ผู้คนยังศรัทธาแรงกล้า ซึ่งสามารถสร้างแรงกดดันต่อกระบวนการสร้างองค์ความรู้ดังกล่าว จนมีข้อสังเกตถึงความ

ไม่สมบูรณ์เพียงพอ ทำให้เกิดข้อจำกัดของวาทกรรมกลุ่มนี้ จนขาดพลังในการต่อต้านวาทกรรมหลักจากตำนาน อูรังคราตุที่ยังคงมีการสร้างเสริมความน่าเชื่อถืออย่างต่อเนื่องมาตลอด

3. การผลิตซ้ำวาทกรรมการสร้างพระธาตุพนมเมื่อ พ.ศ.8

ตำนาน เป็นแหล่งความรู้ดั้งเดิมที่ถูกใช้อธิบายโบราณสถานจำนวนมากมาก่อน แต่มักถูกลดทอนความชอบธรรมลงได้ง่ายเนื่องจากขาดการระบุเวลาที่แน่ชัด ทั้งยังมักถูกนำไปผูกโยงกับสถานที่ต่าง ๆ ในท้องถิ่น ซึ่งบางตำนานถูกใช้เป็นคำอธิบายกำเนิดของสถานที่หลายแห่งที่แตกต่างกัน(แต่เป็นสถานที่แห่งเดียวกันในตำนาน) เช่น ที่อยู่ของนางอรพิมในตำนานปาจิต-อรพิม หนองหานในตำนานผาแดง-นางไอ่ เป็นต้น ทำให้ขาดความน่าเชื่อถือเมื่อผู้คนเริ่มรับรู้ถึงความซ้ำซ้อนในการอ้างถึงสถานที่ตามตำนาน (ผ่นวันจันทร์ ศรีจันทร์, 2543; เบญจวรรณาราสัจ, 2558; พชนียา บุณนาค, 2555)

ในทางตรงกันข้าม ตำนานอูรังคราตุมีการระบุชื่อเฉพาะของสถานที่อย่างชัดเจนและไม่มีซ้ำซ้อนในการเชื่อมโยงสถานที่แต่ละแห่งตามตำนานกับสถานที่ทางภูมิศาสตร์ รวมถึงมีการระบุปีที่ชัดเจนในการสร้างพระธาตุพนม ทำให้เป็นแหล่งข้อมูลสำคัญที่ได้รับความเชื่อถืออย่างจริงจังจากคนท้องถิ่น แม้ว่าการนำเสนอองค์ความรู้ทางโบราณคดีของกรมศิลปากรน่าจะมีส่วนสำคัญในการลดทอนความน่าเชื่อถือของตำนานอูรังคราตุแต่ด้วยข้อจำกัดดั่งนำเสนอข้างต้น จึงเป็นช่องทางให้กลุ่มคนท้องถิ่นนำเฉพาะประเด็น “พระอูรังคราตุมีจริง” มาเชื่อมโยงกับเนื้อหาส่วนอื่นของตำนานเพื่ออธิบาย “ความจริง” เกี่ยวกับการสร้างพระธาตุพนม โดยได้มีการสร้างเสริมสิ่งต่าง ๆ ที่ช่วยตอกย้ำการรับรู้ของคนท้องถิ่นให้ยึดถือ “ความจริง” ดังกล่าวมาจนปัจจุบัน หรือเรียกว่า ปฏิบัติการทางวาทกรรม (discursive practices) ตามแนวคิดของฟูโกต์ (Foucault, 1995, pp. 25-26) ดังนี้

3.1 หนังสือประวัติย่อพระธาตุพนมและหนังสืออูรังครนิทาน ตำนานพระธาตุพนม (ฉบับพิสดาร)¹ โดยพระเทพรัตนโมลี

พระเทพรัตนโมลี(พ.ศ. 2480-2532) อดีตเจ้าอาวาสวัดพระธาตุพนม องค์ที่ 5 เป็นผู้เรียบเรียงหนังสือ *ประวัติย่อพระธาตุพนม* ที่ได้รับการตีพิมพ์ในช่วง พ.ศ.2498-2537 รวม 12 ครั้ง จำนวนพิมพ์รวม 145,000 เล่ม และเป็นเอกสารหลักที่งานวิจัยเกี่ยวกับพระธาตุพนมแทบทุกชิ้นอ้างถึง (อุทัย ภัทรสุข, 2554; สุธิดา ต้นเลิศ, 2558; สมชาติ มณีโชติ, 2554; สพลันต์ เพชรคำ, 2554; อนุวัฒน์ การถัก, 2554) เนื้อหาในเล่มนี้นำเสนอประวัติพระธาตุพนมตามตำนานอูรังคราตุ ที่เชื่อมต่อกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเกี่ยวกับการบูรณปฏิสังขรณ์องค์เจดีย์พระธาตุพนมในช่วงหลังจากเนื้อหาในตำนาน จนกลายเป็นชุดคำอธิบายหลักที่คนท้องถิ่นคุ้นชินและนำไปใช้อธิบายต่อด้วยแนวทางเดียวกันคือการเพิ่มเติมเรื่องราวที่เกิดขึ้นในภายหลังให้กลายเป็นชุดคำอธิบายเดียวกัน เช่น การบูรณะองค์พระธาตุ

¹หนังสือ*ประวัติย่อพระธาตุพนม และอูรังครนิทาน ตำนานพระธาตุพนม (ฉบับพิสดาร)* ได้รับการเผยแพร่ครั้งแรกเมื่อพระเทพรัตนโมลีดำรงสมณศักดิ์เป็น “พระพนมเจดียนุรักษ์” จากนั้นในการจัดพิมพ์ฉบับต่อๆ มาได้มีการเปลี่ยนชื่อผู้แต่งตามสมณศักดิ์ในแต่ละช่วงเวลาที่ยังพิมพ์ ในการอ้างอิงของแต่ละงานวิจัยจึงอาจระบุชื่อผู้แต่งหนังสือแตกต่างกันตามฉบับที่ใช้อ้างอิงเช่น บทความนี้ใช้หนังสือ*อูรังครนิทาน ตำนานพระธาตุพนม (ฉบับพิสดาร)* ฉบับพิมพ์ครั้งที่ 9 พ.ศ. 2530 ผู้แต่งจึงเป็น “พระธรรมราชานุวัตร” เป็นต้น

ครั้งใหญ่น้อยหลังจากพระธาตุพนมพังทลายใน พ.ศ. 2518 การเสด็จมานมัสการของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 การสร้างศาสนวัตถุและศาสนสถานภายในวัดพระธาตุพนม เป็นต้น

สำหรับหนังสือ*อรรถนิทานตำนานพระธาตุพนม (ฉบับพิสดาร)* เป็นการนำเสนอเนื้อหาโดยละเอียดตามตำนานอรั้งธาตุ จัดพิมพ์ 11 ครั้ง ในช่วง พ.ศ.2491 – 2551 จำนวนพิมพ์ครั้งที่ 1-9 รวมเป็น 22,000 เล่ม นับเป็นแหล่งอ้างอิงหลักของผู้สนใจเนื้อหาของตำนานอรั้งธาตุ

หนังสือทั้งสองเล่มมีส่วนสำคัญในการสร้างแนวทางการอธิบายที่ช่วยเสริมสร้างความชอบธรรมของตำนานโดยใช้สาระบางส่วนจากองค์ความรู้โบราณคดีมาประกอบ เช่น

“ผอบแก้วอันเป็นที่บรรจุพระอรั้งธาตุจำนวน 8 องค์ ... ผอบสูงพร้อมฐาน 2.1 ซม. ฝาผอบวัดผ่าศูนย์กลาง 1.8 ซม. ทำด้วยแก้วผลึกมีสีขาวแวววับมาก ... วัดอุณศักดิ์สิทธิ์นี้ ถือว่าเป็นของเดิมซึ่งทำการบรรจุโดยพระมหากัสสปเถระและท้าวพญาทั้ง 5 ใน พ.ศ. 8” (พระเทพรัตนโมลี, 2537, หน้า 102)

นับเป็นการอธิบายโดยถือเอาสาระตามตำนานอรั้งธาตุ โดยไม่สนใจข้อโต้แย้งของกรมศิลปากรที่ว่าไม่พบวัตถุโบราณที่เก่ากว่าพุทธศตวรรษที่ 17 หรือการอธิบายเรื่องภาพสลักประดับองค์พระธาตุพนมบริเวณเรือนธาตุชั้น 1 ว่า

“วิสุกรรมเทวบุตรควัดรูปพญาศรีโคตบุตรทรงม้าพลาหก พญาสุวรรณภิงคารทรงม้าอาชาไนย ... พญาจุฬามณีพรหมทัตทรงช้าง ส่วนด้านใต้ควัดรูปพญาอินทปฐนนครทรงช้าง ด้านตะวันตกควัดรูปพญาคำแดงทรงช้าง ด้านเหนือควัดรูปพญานันทเสนทรงช้าง” (พระธรรมราชาวัตร, 2530, หน้า 35)

นับเป็นการตีความหมายภาพเหล่านั้นโดยเชื่อมโยงกับตำนานอรั้งธาตุ โดยไม่สนใจข้อสันนิษฐานของกรมศิลปากรที่ว่า เป็นภาพนกรบขี่ช้างม้า กำลังล่าสัตว์ และเทพเจ้าในศาสนาฮินดู (กรมศิลปากร, 2522, หน้า 119) เป็นต้น

ยิ่งกว่านั้น ฉบับพิมพ์ครั้งที่ 9 พ.ศ.2530 ได้เพิ่มจดหมายเหตุท้ายเล่มเขียนโดยพระมหาสมุณโน ผู้ได้อยู่ร่วมเหตุการณ์พระธาตุพนมพังทลาย และมีส่วนร่วมในการบูรณปฏิสังขรณ์ ได้ให้คำอธิบายสาเหตุที่เชื่อได้ว่าพระธาตุที่พบเป็นกระดูกของพระพุทธเจ้าจริงว่า “เมื่อเราตรวจดูผอบแก้ว อันเป็นที่บรรจุพระอรั้งธาตุแล้วจะเห็นพระอรั้งธาตุทั้ง 8 องค์... มีสีสนคล้ายกับยังไม่ได้เผา... ตามตำนานการสร้างพระธาตุพนม เมื่อพระมหากัสสปะ ถวายบังคมพระบรมศพพระพุทธเจ้า แล้วอธิษฐานว่า พระธาตุองค์ใดที่จะให้ข้าพชานำไปประดิษฐานไว้ที่ภูกาพรา ขอให้พระธาตุส่วนนั้นเสด็จออกมาอยู่บนฝ่ามือ ดังนี้แล้วพระอรั้งธาตุเสด็จมาอยู่บนฝ่ามือของท่าน ขณะนั้นไฟธาตุลุกโชติช่วงเผาพระสรีระเองเป็นอัศจรรย์ ถ้าเราถือเอาตามตำนานนี้แล้ว พระอรั้งธาตุที่พระมหากัสสปะนำมาประดิษฐานไว้ที่พระธาตุพนมนี้ยังไม่ได้เผา” (มหาสมุณโน, 2530, หน้า 119-120)

ยิ่งกว่านั้น ยังสร้างแนวทางการอธิบายสาเหตุการพังทลายของพระธาตุพนมให้เป็นเรื่องอัศจรรย์และเป็นอิทธิฤทธิ์ขององค์พระธาตุที่ “ได้เปิดเผยให้เห็นพระบรมสารีริกธาตุที่ปกปิดอยู่ภายในนับพันปี... คลี่คลายความสงสัยของประชาชนให้หมดไปแล้วยังเป็นการเจริญศรัทธาให้มากขึ้นอีกด้วย” (มหาสมุณโน, 2530, หน้า 121) แทนการมองว่าเป็นความวิปริตที่นำมาซึ่งความเศร้าสะเทือนใจอย่างที่เกิดขึ้นนับตั้งแต่พระธาตุล้มพัง

3.2 หนังสือประมวลภาพประวัติศาสตร์พระธาตุพนมและภาพโบราณวัตถุค่ามหาศาลในกรุพระธาตุพนม โดย วัดพระธาตุพนมวรมหาวิหาร (2522)

หนังสือปกแข็งที่เรียบเรียงเนื้อหาโดยพระมหาสม สุมน (รองเจ้าอาวาสวัดพระธาตุพนมวรมหาวิหาร ในขณะนั้น)เล่มนี้จัดพิมพ์ในปี พ.ศ.2522 เพื่อเป็นแหล่งความรู้เกี่ยวกับประวัติย่อของการสร้างและบูรณะองค์พระธาตุพนมกับสิ่งต่าง ๆ ในวัด เหตุการณ์องค์เจดีย์พระธาตุพนมพังทลายและเหตุการณ์ต่อเนื่อง โดยเน้นผลการขุดค้นของกรมศิลปากร ด้วยการนำเสนอภาพถ่ายสี และภาพขาวดำ ในเล่มที่ผู้เขียนซื้อจากวัดเมื่อ พ.ศ. 2561 มิได้ระบุว่าจัดพิมพ์เป็นครั้งที่เท่าใด แต่จากคำบอกเล่าของเจ้าหน้าที่วัด หนังสือนี้ขายดีพอๆ กับหนังสือ *ประวัติย่อพระธาตุพนม* ทำให้มีการจัดพิมพ์ใหม่เรื่อยมาเพื่อจำหน่ายให้เพียงพอต่อความต้องการของผู้่าน

ในหนังสือเล่มนี้ได้เล่าถึงความเป็นมาของวัดพระธาตุพนมพร้อมวิเคราะห์ว่า มีการสร้างพระธาตุพนมยุคแรกเมื่อ พ.ศ.1 โดยอธิบายว่าการที่ตำนานอุรังคธาตุระบุสร้างเมื่อ พ.ศ.8 นั้นเป็นเวลาที่มีการฉลองใหญ่เมื่อสร้างลวดลายรอบองค์พระธาตุแล้วเสร็จ (วัดพระธาตุพนมวรมหาวิหาร, 2522, หน้า 1-2) อันนับเป็นความพยายามโต้แย้งเนื้อหาตำนานแต่มิได้รับการสานต่อในเนื้อความส่วนต่อไป ซึ่งยังระบุถึงการสร้างพระธาตุพนมครั้งแรกเมื่อ พ.ศ.8 และไม่ได้กล่าวถึงข้อสันนิษฐานของกรมศิลปากรเลย ส่วนประเด็นการพบพระอุรังคธาตุนั้น ในหนังสือเล่มนี้ระบุว่าหลังการล้มพังทลาย มีการพบพระอุรังคธาตุ 8 องค์ บรรจุอยู่ในผอบแก้ว พร้อมแสดงภาพวาดที่ตั้งและที่พบพระอุรังคธาตุ ภาพถ่ายผอบสำริด เจดีย์ศิลาผอบแก้ว ฯลฯ ซึ่งเป็นที่ประดิษฐานพระอุรังคธาตุ รวมถึงภาพถ่ายพระอุรังคธาตุ 8 องค์ และการทำพิธีกราบไหว้เมื่อทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องประจักษ์ว่าเป็นพระอุรังคธาตุ(วัดพระธาตุพนมวรมหาวิหาร, 2522, หน้า 15)ทำให้เข้าใจง่ายและน่าเชื่อถือ แม้ไม่ได้ระบุวิธีการวินิจฉัยว่าเป็นพระอุรังคธาตุก็ตาม

ยิ่งกว่านั้น มีการนำเสนอภาพถ่ายของภาพสลักแต่ละด้านขององค์พระเจดีย์ ซึ่งกรมศิลปากรวิเคราะห์จากรูปแบบศิลปกรรมว่าเป็นทวารวดีหรือขอมรุ่นเก่า (อนุวิทย์ เจริญศุภกุล, 2518, หน้า 141-146)แต่ในหนังสือเล่มนี้นำเสนอคำบรรยายความหมายของภาพ โดยเชื่อมโยงเข้ากับเรื่องราวของพญาทั้งห้าในตำนานอุรังคธาตุ(วัดพระธาตุพนมวรมหาวิหาร, 2522, หน้า 211-221) และไม่ระบุข้อสันนิษฐานดังกล่าวของกรมศิลปากร ขณะที่เน้นย้ำจุดอ่อนในการขุดค้นของกรมศิลปากรดัดนำเสนอข้างต้น

3.3 ศูนย์ศิลปวัฒนธรรมรัตนโมลีศรีโคตบูร (พ.ศ.2530-ปัจจุบัน)

ในการขุดค้นและบูรณะองค์เจดีย์พระธาตุพนมหลังล้มพังลง กรมศิลปากรได้มอบโบราณวัตถุและสิ่งต่างๆ ที่พบจากซากปรักหักพังของพระธาตุพนมองค์เดิมให้ทางวัดเก็บรักษาไว้ จนกระทั่งพระธาตุพนมองค์ใหม่ได้รับการก่อสร้างเสร็จสมบูรณ์เมื่อพ.ศ. 2522 จึงมีการนำข้าวของเหล่านั้นส่วนหนึ่งไปบรรจุในองค์พระธาตุ และส่วนที่เหลือถูกจัดเก็บไว้ที่พิพิธภัณฑวัดพระธาตุพนม ซึ่งขณะนั้นมีลักษณะเป็นคลังเก็บโบราณวัตถุที่ไม่ได้นำออกจัดแสดงอย่างเป็นทางการ ต่อมา พ.ศ. 2530 พระพนมธรรมโฆษิต (ดร. พระมหาสม สุมน) ผู้ช่วยเจ้าอาวาส จึงได้ริเริ่มก่อสร้างพิพิธภัณฑเพื่อจัดแสดงโบราณวัตถุเหล่านั้นในฐานะหลักฐานความเป็นมาขององค์พระธาตุเจดีย์(แม่ชีบุญมี นิงวงศ์ษา, 13 มิถุนายน 2561: สัมภาษณ์) โดยดัดแปลงกุฏิ 3 หลังที่อยู่ในเขตพื้นที่ด้านหลังห่างกำแพงแก้วขององค์เจดีย์พระธาตุพนมราว 300 เมตร เป็นอาคารพิพิธภัณฑที่ตั้งชื่อว่า ศูนย์ศิลปวัฒนธรรมรัตนโมลีศรีโคตบูร

ภายในพิพิธภัณฑ์นี้ มีการจัดแสดงโบราณวัตถุจำนวนมากที่ช่วยให้เห็นความเก่าแก่ขององค์พระธาตุพนม เช่น อิฐพระธาตุองค์เดิม พระพุทธรูปบุเงิน บุทองขนาดเล็กพระพุทธรูปหลากหลายรูปแบบ ฯลฯ ซึ่งมีป้ายคำอธิบายว่า วัตถุเหล่านี้เคยบรรจุในองค์พระธาตุ แม้ว่าวัตถุส่วนหนึ่งมีป้ายระบุอายุสันนิษฐานสอดคล้องกับช่วงที่มีการบูรณะครั้งต่าง ๆ แต่โบราณวัตถุจำนวนหนึ่งไม่มีการระบุช่วงอายุที่อาจสันนิษฐานได้ตามหลักโบราณคดี ขณะที่ภาพฝาผนังแสดงเรื่องราวการสร้างพระธาตุพนมตั้งแต่ พ.ศ. 8 และบูรณะเรื่อยมาตามตำนานอุรังคธาตุผสมกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ทำให้ผู้ชมเกิดการรับรู้แบบเชื่อมโยงว่าเรื่องราวดังกล่าวเป็นความจริงที่มีโบราณวัตถุจำนวนมากเป็นหลักฐานยืนยันเมื่อผู้เขียนสอบถามคนท้องถิ่นเกี่ยวกับอดีตขององค์พระธาตุพนม พิพิธภัณฑ์นี้เป็นแหล่งอ้างอิงที่มีคนจำนวนมากแนะนำให้เข้าชมเพื่อผู้เขียนจะได้เห็นหลักฐานกับตาตนเอง ภายใต้ความเชื่อถือเนื้อหาที่สอดคล้องกับแนวทางอธิบายในหนังสือ 3 เล่มสำคัญข้างต้น

3.4 การสร้างสถูปอิฐพระธาตุองค์เดิม

หลังจากกรมศิลปากรดำเนินการสร้างองค์เจดีย์พระธาตุพนมขึ้นใหม่ให้ครอบคลุมซากอิฐองค์พระธาตุเดิม นำเอาชิ้นส่วนเดิมกลับสู่ตำแหน่งเดิมเท่าที่สามารถทำได้ แล้วจึงใช้วัสดุก่อสร้างสมัยใหม่ก่อสร้างส่วนที่เหลือทั้งหมด (กรมศิลปากร, 2522, หน้า 204-225) ยังมีอิฐโบราณและชิ้นส่วนต่าง ๆ จากกองซากปรักหักพังที่ไม่ถูกนำไปใช้ซึ่งตามความเชื่อศรัทธาของคนท้องถิ่น ทุกชิ้นส่วนที่เคยเป็นองค์พระเจดีย์(หรือองค์ประกอบโดยรอบ)ล้วนมี “ความศักดิ์สิทธิ์” ที่ผู้คนปรารถนาจะนำไปครอบครองบูชาหรือใช้เป็นมวลสารในการสร้างเครื่องรางของขลัง ทางวัดพระธาตุพนมวรวิหารจึงต้องเก็บรักษาไว้เป็นอย่างดี มิให้ถูกลักขโมยไป(แม่ชีบุญมี นิงค์ษา, 13 มิถุนายน 2561: สัมภาษณ์)

ต่อมา เมื่อพ.ศ. 2535 ทางวัดจึงได้ดำเนินการนำอิฐโบราณและชิ้นส่วนเหล่านั้นไปใช้ในการสร้าง “สถูปอิฐพระธาตุองค์เดิม” ด้วยการจำลองรูปแบบแรกขององค์เจดีย์พระธาตุพนม ไว้ที่เกาะกลางสระน้ำขนาดใหญ่ที่อยู่ห่างจากลานหน้าวัดเล็กน้อย ซึ่งสามารถใช้เป็นลานอเนกประสงค์และสวนสาธารณะสำหรับพักผ่อนหย่อนใจได้ หรือกล่าวได้ว่าเป็นจุดเด่นแห่งใหม่ที่ผู้คนได้เห็นก่อนเดินเข้าสู่ประตูวัด จากการสืบค้นหาสาเหตุของการสร้างสถูปองค์เดิมจำลองทั้งการสัมภาษณ์และสืบค้นเอกสาร พบว่าแม้มีความไม่ชัดเจนในแง่แผนการใช้ประโยชน์ แต่ผู้คนจำนวนมากได้ยึดถือพื้นที่ดังกล่าวว่ามีความศักดิ์สิทธิ์ใกล้เคียงกับองค์เจดีย์พระธาตุพนมปัจจุบันเพราะนอกจากสร้างด้วยรูปแบบแรกขององค์เจดีย์ตามที่ระบุในตำนานอุรังคธาตุแล้ว ยังสร้างด้วยอิฐและชิ้นส่วนของพระเจดีย์องค์เดิมซึ่งมีความศักดิ์สิทธิ์เทียบเท่าองค์พระเจดีย์เดิม ตลอดจนมีการบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ พระอรหันตธาตุ พระพุทธรูปและวัตถุมงคลต่างๆ ไว้ภายใน ทำให้มีทั้งผู้ศรัทธาขออนุญาตทางวัดนำผ้าไปห่มให้กับสถูปเจดีย์องค์นี้จากเดิมซึ่งมีความนิยมห่มผ้าให้องค์เจดีย์พระธาตุพนมอยู่ก่อน และมีผู้ลักลอบขุด-ขุดเอาชิ้นส่วนของสถูปเจดีย์องค์นี้เพื่อ(คาดว่า)นำไปใช้ในทางความเชื่อ ซึ่งสามารถทำได้เนื่องจากสถูปนี้อยู่กลางสระน้ำทำให้มีจุดลับสายตาผู้คน ดังนั้น ปัจจุบันทางวัดจึงเปิดประตูทางเข้า(สะพานที่ทอดยาวไปสู่เกาะกลางน้ำ) เฉพาะในช่วงงานนมัสการพระธาตุพนมที่มีผู้คนพลุกพล่านเท่านั้น(พระครูพนมปริชากร, 15 มิถุนายน 2561: สัมภาษณ์) กระนั้น การตั้งอยู่ของสถูปเจดีย์องค์นี้พร้อมป้ายชื่อขนาดใหญ่ ซึ่งสามารถมองเห็นได้จากริมสระน้ำว่า “สถูปอิฐพระธาตุองค์เดิม” ย่อมเป็นการตอกย้ำรูปแบบของพระธาตุพนมองค์แรกตามตำนานอุรังคธาตุระบุว่าสร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. 8 ให้คนท้องถิ่นยึดถือ(หมง อภัยโส, 14 มิถุนายน 2561: สัมภาษณ์)

กล่าวโดยสรุป การนำเสนอเรื่องราวการสร้างพระธาตุพนมในเอกสารสิ่งพิมพ์ พิพิธภัณฑสถานและสถาปัตยกรรมเจดีย์จำลอง ล้วนมีส่วนตอกย้ำให้คนท้องถิ่นยึดถือองค์ความรู้เดิมตามตำนานอุรังคธาตุเกี่ยวกับการสร้างพระธาตุพนมองค์แรกเมื่อ พ.ศ.8 ว่าเป็นความจริงแท้ โดยมีการเลือกใช้อ้างอิงความรู้ของกรมศิลปากรเฉพาะประเด็นพระอุรังคธาตุมีจริง และการนำโบราณวัตถุมาช่วยเสริมสร้างความน่าเชื่อถือของตำนาน ขณะที่มองข้ามองค์ความรู้ของกรมศิลปากรว่าด้วยปีสร้างพระธาตุพนมและอายุการแต่งตำนาน โดยการเพิกเฉย ไม่วิพากษ์วิจารณ์หรือกล่าวถึงแต่อย่างใด

สรุป

แม้องค์ความรู้โบราณคดีเป็นพื้นฐานหลักของวาทกรรมมรดกที่มีอำนาจในสังคมไทย แต่วาทกรรมหลักว่าด้วยการสร้างพระธาตุพนม แสดงให้เห็นว่าเมื่อเป็นเรื่องราวของมรดกที่ยังมีชีวิต (living heritage) ที่ผู้คนเชื่อมโยงสืบทอด การที่องค์ความรู้โบราณคดีมีช่องโหว่จากการขุดค้นที่จำกัดและการประนีประนอมกับแรงศรัทธาของผู้คนที่เกี่ยวข้อง จึงเปิดโอกาสให้ตำนานท้องถิ่นที่มีเนื้อหาชัดเจนและเฉพาะเจาะจงสามารถเป็นแหล่งอ้างอิงหลักของวาทกรรมมรดกได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อมีปฏิบัติการท้องถิ่นที่ผลิตซ้ำเรื่องราวตามตำนานให้เป็นองค์ความรู้ที่ยังคงปัจจุบันอยู่เสมอ

บรรณานุกรม

- กรมศิลปากร. (2522). **จดหมายเหตุการบูรณะปฏิสังขรณ์องค์พระธาตุพนม ณ วัดพระธาตุพนมมรรพมหาวิหาร อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม พ.ศ.2518-2522**. นครพนม: กรมศิลปากร.
- โคมสี แสนจิตต์. (2553). การศึกษาเมืองโบราณหริภุญไชย จากหลักฐานโบราณคดี. **วารสารดำรงวิชาการ**, 9(1),36-50.
- น. ณ ปากน้ำ. (2518). "ข้อเท็จจริงเกี่ยวกับศิลปะที่พระธาตุพนม" ใน **พระธาตุพนม**. ศรีศักดิ์ วัลลิโกดม, บรรณาธิการ. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ. หน้า 129-140.
- เบญจวรรณ นาราจักร. (2557). **การช่วงชิงทางวาทกรรมว่าด้วยการจัดการมรดกวัฒนธรรมโบราณสถาน ปราสาทพนมรุ้ง**. คุชฎีนิพนธ์ปรัชญาคุษฎีบัณฑิต วิทยาลัยสหวิทยาการ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ปิยะพร. (2518). "พระธาตุพนม พ.ศ.2518." ใน **พระธาตุพนม**. ศรีศักดิ์ วัลลิโกดม, บรรณาธิการ. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ. หน้า 182-183.
- ฝนวันจันทร์ ศรีจันทร์. (2543). **การเปลี่ยนแปลงอัตลักษณ์ของคนในเมืองประวัติศาสตร์ : กรณีศึกษาเมืองประวัติศาสตร์พิมาย**. วิทยานิพนธ์สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- พระครูพนมปริชากร. เลขาและรองเจ้าอาวาสวัดพระธาตุพนมมรรพมหาวิหาร. สัมภาษณ์, 15 มิถุนายน 2561.
- พระเทพรัตนโมลี. (2537). **ประวัติย่อพระธาตุพนม**. พิมพ์ครั้งที่ 12. ม.ป.พ.
- พระธรรมราชานุวัตร. (2530). **อุรังคนิทาน ตำนานพระธาตุพนม (พิสดาร)**. พิมพ์ครั้งที่ 9. ม.ป.พ.

- พชนียา บุณนาค.(2555). **คติชนเกี่ยวกับขุนแผนในจังหวัดกาญจนบุรีและจังหวัดสุพรรณบุรี**. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- มหาสม สุมน. (2530). “จดหมายเหตุท้ายเล่ม.” ใน **อรัญคันทาน ตำนานพระธาตุพนม(พิสดาร)**. พระธรรมราชา นววัตร, บรรณาธิการ. พิมพ์ครั้งที่ 9. ม.ป.พ. หน้า 108-156.
- มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย. (2542). สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน เล่ม 6 เทศาภิบาล. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์.
- แม่ชีบุญมี นิงวงศ์ษา. หัวหน้าเจ้าหน้าที่ศูนย์ศิลปวัฒนธรรมรัตนโมลีศรีโคตบุร. สัมภาษณ์, 13 มิถุนายน 2561.
- วัดพระธาตุพนมวรมหาวิหาร. (2522). **ประมวลภาพประวัติศาสตร์พระธาตุพนมและภาพโบราณวัตถุค่ามหาศาลในกรุพระธาตุพนม**. นครพนม: วัดพระธาตุพนมวรมหาวิหาร.
- วัดพระธาตุพนมวรมหาวิหาร. (2561). ภาพลายเส้นพระธาตุพนมโดยดร.สุพร ชนะพันธ์. เรียกใช้เมื่อ 22 ก.ย. 2561 จาก <http://www.watthat.com/>.
- ศรีศักร วัลลิโภดม. (2545). สังคมสองฝั่งโขงกับอดีตทางวัฒนธรรมที่ต้องล้าเลิก. **วารสารเมืองโบราณ**, 25(5), 90-105.
- ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร. (2561). **ฐานข้อมูลแหล่งโบราณคดีที่สำคัญในประเทศไทย**. เรียกใช้เมื่อ 22 ก.ย. 2561 จาก <http://sac.or.th/databases/archaeology/archaeology/พระธาตุพนม>.
- สพสันต์ เพชรคำ. (2554). **ตำนานอรัญธาตุกับเครือข่ายความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ และสังคมของผู้คนในอนุภาคลุ่มน้ำโขง**. ใน โครงการสัมมนาระดับภูมิภาคเพื่อสร้างเครือข่ายความร่วมมือด้านการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมประเภทเอกสารโบราณในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (27-29 สิงหาคม หน้า 1-16). มหาวิทยาลัยมหาสารคาม: โครงการอนุรักษ์โบราณภาคตะวันออกเฉียงเหนือ.
- สมชาติ มณีโชติ. (2534). ประวัติพระธาตุพนมฉบับภาษาลาว. **วารสารเมืองโบราณ**, 12(4), 140-147.
- สมชาติ มณีโชติ. (2534). **พระธาตุพนม: ศาสนสถานศักดิ์สิทธิ์ในมิติด้านสัญลักษณ์ทางสังคมวัฒนธรรม** วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต ศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- สำนักงานศิลปากรที่ 2 สุพรรณบุรี. (2556). **เมืองสิงห์จากตำนานและนิทานปรัมปรา**. เรียกใช้เมื่อ 26 กันยายน 2561 จาก <https://www.muangsinghp.com/legends-and-myths.html>
- สุธิดา ต้นเลิศ. (2558). ข้าโอกาสพระธาตุพนมสองฝั่งโขงกับการปรับโน้ตทัศน์ทางประวัติศาสตร์. **วารสารภาษาและวัฒนธรรม**, 31(1), 30-59.
- หมง อภัยโส. อาจารย์ประจำมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์นครพนม. สัมภาษณ์, 14 มิถุนายน 2561.
- อนุวัฒน์ การถัก. (2554). พระธาตุพนม : พัฒนาการด้านประวัติศาสตร์ สังคม วัฒนธรรม เมืองและชุมชน. **วารสารสังคมลุ่มน้ำโขง**, 7(2), 88-107.

อนุวิทย์ เจริญศุภกุล. (2518). "พระธาตุพนมการศึกษาระบบก่อสร้าง" ใน พระธาตุพนม. ศรีศักดิ์ วัลลิโกดม,
บรรณาธิการ. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ. หน้า 141-146.

อุทัย ภัทรสุข. (2554). การศึกษาอิทธิพลของพระธาตุพนมที่มีต่อความเชื่อและพิธีกรรมของชุมชนลุ่มแม่น้ำโขง
วิทยานิพนธ์พุทธศาสนมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.